

Świat z jaja. Wokół rekonstrukcji słowiańskiego mitu o kosmicznym jajku

Autor tekstu: Michał Łuczyński

W artykule pt. „Ludowe kosmogonie a problem religii Słowian zachodnich” (2002)

Witold Mańczak poruszył m.in. kwestię śladów mitu jaja kosmicznego w polskim folklorze. Jest to jeden z bardziej rozpowszechnionych motywów mitologicznych na świecie, występuje m.in. u Indoeuropejczyków, w Afryce, Azji, Australii i Oceanii. Mircea Eliade źródła tego motywu upatrywał w Polinezji, skąd następnie miał rozejść w różnych kierunkach [1]. Interesuje nas tu jednak jego ewentualne poświadczenie w folklorze słowiańskim.

W literaturze przedmiotu ten temat przewijał się u niektórych folklorystów w XIX (Afanasjev 1994: 530-531; Veselovski 1989: 109; Machal 1891: 10) i pocz. XX wieku (Biegeleisen 1929: 176-177). Okres ten podsumował Kazimierz Moszyński, pisząc: „Tylko niektóre z kosmogonicznych mitów słowiańskich (potrącających m.in. o wątek kosmogonicznego jaja) znalazły większą łaskę w oczach badaczy i o nich posiadamy już pewne ogólniejsze pojęcie” (KLS II 2, 779). Artykuł W. N. Toporowa (1977) wniósł wiele nowego do tematu. Do niego więc odwołują się na ogół późniejsi badacze (Nikolajeva, Safronov 1999: 88-89; Miancki 2002: 28-29; Szyjewski 2003: 38; Kowalik 2004: 121).

Jak przedstawia się podstawa źródłowa tych dociekań? Przywołuje się najczęściej kilka tych samych tekstów. Są to bajki (ukraińska, słoweńska) i baśnie (rosyjskie), a ponadto zapis wierzenia (z Polski środkowej) i in. Jeden z najbardziej godnych uwagi tekstów to wierzenie z Dobrzyń, przywołującego *explicite* motyw światowego jaja: „ziemia została stworzona z wielkiego jaja, które leżało na niebotycznym drzewie” (Petrow 125). Inny wariant (ze Słowenii) zawiera motyw ptaka i jaja, z którego wylewają się kosmiczne wody. Oto jego fragment:

Od kraja je bila zemlja pusta, nikjer ni bilo nič drugega kakor gol kamen. Bogu je bilo tega žal in je poslal na zemljo svojega petelina, naj jo oplodi, nakar bo redila človeški rod. Petelin se spusti na pečine in znese jajce čudežne moči in čudežne namene. Jajce se prebije in iz njega privre na dan sedem rek. Reke so napolnile pokrajino z vodo in na skorem je bilo vse zeleno, zemlja je nosila cvet in sad. (Kelemina 1930: 282; Erben 1924: 58)

Pozostałe przykłady należy traktować jako transformacje tego motywu. To ukraiński „Mit o pierwszym wieku stworzenia” — bajka, w której pojawia się motyw królestwa w jajeczku:

Kolis' to ače za pervogo vika, za starich ljudej (...) ptica vmorilas' da i sila na takomu visokomu derevi! Koli žb de čolovik bovkunom. [i dalszy ciąg] I vinesla ěmu carstvečko v' zolotomu jajeczku... (Kulią 1856: 31-32); i fragmenty baśni rosyjskich z motywem złotego jajka i trzech królestw. Te teksty stały się przedmiotem analizy W. N. Toporowa, który dostrzegł w nich kosmologiczne sensory. Zakłada on, że motyw zwijania / rozwijania jajka w królestwo jest metaforą powstania z jajka kosmosu:

Eta car-devica vse svoje carstvo svila v kurinoje jajco, velikoje li kurnoje jajco, dak vot ona vse v jajco svila i položila jemu v karman... Ta vziala svoje carstvo v kurinoje jajco svila i jemu v karman položila... Nu vozm'et vsie tri carstva da i rozvernet eti jajca. (Nikiforov 182)

Ten ograniczony do kilku tekstów, ale wystarczający do postawienia hipotezy o micie kosmicznego jaja, materiał, uzupełniają niektóre inne wzmianki, w tym — publikowane w „Literaturze Ludowej” — zagadki ludowe, np. „Jest świat. A w tym świecie żółty kwiat”, „Jest sobie biały świat. A w tym świecie żółty kwiat” (odpowiedź: jajko; LL 1957 nr 3, s. 38 nr 48b, g), i inne [2]. Jest wysoce prawdopodobne, że systematyczny przegląd materiałów etnograficznych mógłby przynieść więcej tego typu przykładów.

Co z tego wynika dla omawianego zagadnienia? Przede wszystkim, wyraźnie rysuje się możliwość określenia prototypu tych bajek. Wariant dobrzyński i ukraiński odnoszą się do jednego mitycznego obrazu, będącego kontaminacją motywów: kosmicznego jaja i drzewa świata. Wersja słoweńska zawiera archaiczny motyw siedmiu rzek z kosmicznego jaja. Obie wersje mają swoje odpowiedniki w przesądach i zachowaniach magicznych [3].

Aż do tego miejsca mowa była o wersjach hipotetycznego mitu kosmicznego jaja bez śladów politeizmu. Według A. Mianckiego ten fakt koresponduje z koncepcją H. Łowmiańskiego, w której brak politeizmu u Słowian. Wniosek taki nie wydaje się zresztą ani konieczny, ani słuszny w świetle dostępnego materiału bajkowego. Okazuje się, że folklor słowiański zna lub znał wątek narodzin bohatera / bohaterki z jaja, przy czym w niektórych

wersjach (jajo unoszące się na morzu) wykazuje on uderzającą zbieżność z mitami hinduskimi i in. Z konieczności warto tu przytoczyć tylko kilka przykładów, sygnalizując jedynie problem: „Królewna z jajka” (Petrow 142), „O pannie, wylęgniętej z jajka” (S. Ciszewski, „Krakowiacy”), „O złotej dziewczynie, która wzięła się z jajka” (Złota lipka. Bajki Słowian Zachodnich); motyw „bohater rodzi się w beczie pływającej na morzu” pojawia się też w folklorze rosyjskim (Afanasjew 1994 II 167).

Wreszcie, warto zwrócić uwagę na rolę jaja w obrzędowości magicznej, który to temat często poruszany jest w związku z wierzeniami o jajku jako źródła pobudzania życia itp. (Biegeleisen 1929: 170-178; Niewiadomski 1989; Kowalik 2004: 121 n.).

BIBLIOGRAFIA

1. Afanasjew 1994 — А. Афанасьев, *Поэтические воззрения славян на природу*, т. I-III, Москва.
2. Biegeleisen 1929 — Henryk Biegeleisen, *U kolebki. Przed ołtarzem. Nad mogiłą*, Lwów.
3. Erben 1924 — Karel Jaromír Erben, *Báje a povsti slovanské*, V Prosinci 1924.
4. Kelemina 1930 — Jakob Kelemina, *Bajke in pripovjedke slovenskega ljudstva z mitoložkim uvodom*, V Celju.
5. Kowalik 2004 — Artur Kowalik, *Kosmologia dawnych Słowian. Prolegomena do teologii politycznej dawnych Słowian*, Kraków.
6. Kulią 1856 — П. Кулишъ, *Записки о Южной Руси*, т. 1, С. Петербург.
7. Lewicka-Kowalska 1981 — Hanna Lewicka-Kowalska, *Wątki kosmogoniczne we wschodniosłowiańskiej i polskiej pieśni ludowej* [w:] *Studia Polono-Slavica-Orientalia*. Acta litteraria, VII, Wrocław.
8. Máchal 1891 — Jan Máchal, *Nákres slovanského bájesloví*, Praha.
9. Miancki 2002 — Adrian Miancki, *Ludowe kosmogonie a problem religii Słowian zachodnich*, LL, 2002, nr 4/5.
10. KLS — Kazimierz Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, t.2, Warszawa 1968.
11. Mity o stworzeniu — David Adams Leeming, Margaret Adams Leeming, *Mity o stworzeniu świata i ludzi. Przegląd encyklopedyczny*, przekład Anna Zakrzewicz, Warszawa 1999.
12. Niewiadomski 1989 — D. Niewiadomski, *Semantyka jaja w rytach orki i siewu*, „Etnolingwistyka” 2, Lublin.
13. Nikiforov — *Севернорусские сказки в записях А. И. Никифорова*, Москва - Ленинград 1961.
14. Nikolajeva, Safronov 1999 — N. A. Nikolajeva, N. A. Safronov, *Istoki slavjanskoj i evrazijskoj mifologii*, Moskva.
15. Petrow — Aleksander Petrow, *Lud ziemi Dobrzyńskiej, jego charakter, mowa, zwyczaje, obrzędy, pieśni, przysłowia, zagadki itp.*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, t. 2, 1878.
16. Szuchiewicz 1908 — Włodzimierz Szuchiewicz, *Huculszczyzna*, t. IV, Lwów.
17. Szyjewski 2003 — Andrzej Szyjewski, *Religia Słowian*, Kraków.
18. Toporow 1977 — Władimir Toporow, *Wokół rekonstrukcji mitu o jajku kosmicznym (na podstawie baśni rosyjskich)* [w:] *Semiotyka kultury*, red. E. Janus i M. R. Mayenowa, Warszawa.
19. Veselovskij 1889 — А. Н. Веселовский, *Разыскания въ области русскаго духовнаго стиха. XI — XVII*, Санктпетербургъ.

Przypisy:

[1] Por. np. Mity o stworzeniu, 123; Nikolajeva, Safronov 1999: 87-96; Toporow 1977: 132.

[2] Por. "a win ny znaw jyk zemla za wełyka, chot' ce win znaw, szo wona stojit na wod'i, jyk jyjce" (Szuchiewicz 1908, 28-29); "Aki charat'ju beluju, aki skorłupu jaičnuju" (o ziemi w wodach potopu na końcu świata, Afanasjew 1994 I, 762) - gdzie symbolika jajka pojawia się w związku z wyobrażeniami kosmologicznymi. Należy tu wreszcie też wzmianka staroruskiej "Księgi Gołębiej" o jajku złożonym przez gęgacza.

[3] "skorupy z jaj święconych wielkanocnych wieszają po drzewach, aby rodziły", "jeżeli kokosza zniesie pierwsze jaje w Boże Narodzenie, a to jaje wrzuci się do studni, to w tej studni nigdy już źródło nie zaginie", "gdyby kura zniosła jaje w Boże Narodzenie i takowe zakopała do ziemi, to w tym miejscu wypłynie źródło, w którym będzie zawsze wody pod dostatkiem" (ze "Zbioru Wiadomości do Antropologii Krajowej").

Michał Łuczyński

Ur. 1982. Magister filologii polskiej. Skończył Akademię Świętokrzyską na kierunku filologia polska.

[Strona www autora](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 30-12-2007)

[Oryginał..](#) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5673>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl